

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК.ФЕРГУ

Muassis: Farg'ona davlat universiteti.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» "Scientific journal of the Fergana State University" jurnali bir yilda olti marta elektron shaklda nashr etiladi.

Jurnal filologiya, kimyo hamda tarix fanlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnaldan maqola ko'chirib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 2 sentabrda 1109 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Muqova dizayni va original maket FarDU tahririy-nashriyot bo'limida tayyorlandi.

Tahrir hay'ati

Bosh muharrir
Mas'ul muharrir

SHERMUHAMMADOV B.SH.
ZOKIROV I.I

FARMONOV Sh. (O'zbekiston)
BEZGULOVA O.S. (Rossiya)
RASHIDOVA S. (O'zbekiston)
VALI SAVASH YYELEK (Turkiya)
ZAYNOBIDDINOV S. (O'zbekiston)

JEHAN SHAHZADAH NAYYAR (Yaponiya)
LEEDONG WOOK. (Janubiy Koreya)
A'ZAMOV A. (O'zbekiston)
KLAUS XAYNSGEN (Germaniya)
BAXODIRXONOV K. (O'zbekiston)

G'ULOMOV S.S. (O'zbekiston)
BERDISHEV A.S. (Qozog'iston)
KARIMOV N.F. (O'zbekiston)
CHESTMIR SHTUKA (Slovakiya)
TOJIBOYEV K. (O'zbekiston)

Tahririyat kengashi

QORABOYEV M. (O'zbekiston)
OTAJONOV S. (O'zbekiston)
O'RINOV A.Q. (O'zbekiston)
KARIMOV E. (O'zbekiston)
RASULOV R. (O'zbekiston)
ONARQULOVA K. (O'zbekiston)
YULDASHEV G. (O'zbekiston)
XOMIDOV G'. (O'zbekiston)
DADAYEV S. (O'zbekiston)
ASQAROV I. (O'zbekiston)
IBRAGIMOV A. (O'zbekiston)
ISAG'ALIYEV M. (O'zbekiston)
TURDALIYEV A. (O'zbekiston)
AXMADALIYEV Y. (O'zbekiston)
YULDASHOV A. (O'zbekiston)
XOLIQOV S. (O'zbekiston)
MO'MINOV S. (O'zbekiston)
MAMAJONOV A. (O'zbekiston)

ISKANDAROVA Sh. (O'zbekiston)
SHUKUROV R. (O'zbekiston)
YULDASHEVA D. (O'zbekiston)
JO'RAYEV X. (O'zbekiston)
KASIMOV A. (O'zbekiston)
SABIRDINOV A. (O'zbekiston)
XOSHIMOVA N. (O'zbekiston)
G'OFUROV A. (O'zbekiston)
ADHAMOV M. (O'zbekiston)
XONKELDIYEV Sh. (O'zbekiston)
EGAMBERDIYEVA T. (O'zbekiston)
ISOMIDDINOV M. (O'zbekiston)
USMONOV B. (O'zbekiston)
ASHIROV A. (O'zbekiston)
MAMATOV M. (O'zbekiston)
SIDDIQOV I. (O'zbekiston)
XAKIMOV N. (O'zbekiston)
BARATOV M. (O'zbekiston)

Muharrir: Sheraliyeva J.

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona shahri, Murabbiylar ko'chasi, 19-uy.
Tel.: (0373) 244-44-57. Mobil tel.: (+99891) 670-74-60
Sayt: www.fdu.uz. Jurnal sayti

Bosishga ruxsat etildi:
Qog'oz bichimi: - 60x84 1/8
Bosma tabog'i:
Ofset bosma: Ofset qog'ozi.
Adadi: 10 nusxa
Buyurtma №

FarDU nusxa ko'paytirish bo'limida chop etildi.

Manzil: 150100, Farg'ona sh., Murabbiylar ko'chasi, 19-uy.

Farg'ona,
2022.

X.Mamajonov

Amir Temur hamda To'xtamishxon o'rtasidagi diplomatik munosabatlarning manbashunosligiga doir ayrim fikr-mulohazalar 113

ADABIYOTSHUNOSLIK

X.Maxsudova, Sh.Shahobiddinova

Ergonimlarning leksik-semantik xususiyatlari 118

A.Abduraxmonov

Zamonaviy o'zbek nasrida rangning g'oyaviy yo'nalishni tashkillashdagi ahamiyati 122

B.To'rayeva

Xronotop poetikasining o'ziga xos xususiyatlari 127

N.Karimova

Abdulla Qodiriy asarlarida folklor xronotopi 134

P.Ro'ziboyeva, B.Karimov

Abdulhamid Cho'lpon hikoyalarida ayollar obrazi talqini, ayollar erki va ta'limi masalasi 138

N.Avazov

"Padarkush"ning ta'siri va jadid dramalarining yaratilishi 143

Sh.Axmedova

Omon matjon she'riyatining badiiy jihatlari 151

N.Soatova

Shuhratning masal va hajviy she'r yaratish mahorati 155

Sh.Turg'unov

Harbadoshlarning o'larga nisbatan ta'rifi xususida 162

TILSHUNOSLIK

Sh.Iskandarova, F.Musayeva

Muhammad Yusuf she'rlarida zamon tushunchasining o'rganilishiga doir 168

D.Ganiyeva

Turli tizimdagi tillarda nisbat shakllarining sinkretikligi va polifunksionalligi 171

Sh.Amonturdiyeva

Diniy matnlarning fonetik imkoniyatlari 176

N.Xoshimova

Bilvosita gaplarning turli madaniyatlarda ifodasi 184

M.Hojiyeva

Terminologik kompetentlik – bo'lajak filolog mutaxassislarni tayyorlashning asosi sifatida 187

V.Giyosova

Bolalarga oid murojaat birliklariga doir mulohazalar 190

S.Ahmadaliyeva

Pragmatonimlarning farqlovchi elementlari va funksiyalari haqida 193

H.Saipova

Nutqning sintaktik-kompozitsion tahliliy usullari 197

MATEMATIKA

T.Ergashev, D.Urinboyeva

Ikkinchi tartibli ikki o'zgaruvchili gipergeometrik funksiyalar nazariyasi haqida 201

B.Kadirkulov, M.Jalilov

Involyutsiya qatnashgan kasr tartibli parabolik tipdagi tenglama uchun qo'yilgan teskari masala 209

N.Murolimova

Vazn funksiyasiga ega bo'lgan riman-liuvil va atangana-baleanu kasr tartibli operatorlar qatnashgan to'lqin tenglamasi uchun chegaraviy masala 214

FIZIKA - TEXNIKA

X.Raxmonjonov, Sh.Shuxratov

Zamonaviy elektr jihozlarini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish 223

M.Abdullayeva, Sh.Shuxratov

Texnologiya ta'limida milliy hunarmandchilikni kreativ yondashuv asosida o'rganishni pedagogik-psixologik imkoniyatlari 228

**ABDULHAMID CHO'LPON HIKOYALARIDA AYOLLAR OBRAZI TALQINI,
AYOLLAR ERKI VA TA'LIMI MASALASI**

**ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ В РАССКАЗАХ АБДУЛХАМИДА
ЧОЛПОНА, ПРОБЛЕМА ЖЕНСКОЙ СВООДЫ И ОБРАЗОВАНИЯ**

**INTERPRETATION OF THE IMAGE OF WOMEN IN ABDULHAMID CHOLPON'S
STORIES, THE ISSUE OF WOMEN'S FREEDOM AND EDUCATION**

Parizoda Ro'ziboyeva¹, Karimov Bahodir Nurmetovich²

¹Parizoda Ro'ziboyeva

–Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti talabasi.

²Karimov Bahodir Nurmetovich

–Filologiya fanlari doktori, professor.

Annotatsiya

Jadid adabiyoti, xususan, Cho'lpon ijodi adabiyotimizning durdona asarlari sirasiga kiradi. Bu davrda yozilgan asarlar g'oyaviy pishiqligi, obrazlar mukammalligi, syujetlarning izchilligi bilan ham ahamiyatlidir. Bugunga qadar jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri bo'lgan Cho'lponning nasriy asarlari janr xususiyatlari, hikoyalari strukturasi, nasriy asarlarida tagma'no qatlamlarini o'rganish borasida ilmiy izlanishlar olib borilgan. Bu kabi izlanishlar esa, cho'lponshunosligimizni yanada boyitadi. Ushbu maqolada esa, Cho'lpon hikoyalaridagi ayollar obrazi tadqiq etiladi.

Аннотация

Джадидская литература, в частности творчество Чолпона, является одним из шедевров нашей литературы. Произведения, написанные в этот период, также важны своей идейной силой, совершенством образов и логичностью сюжетов. К настоящему времени Чолпон, один из лидеров джадидского движения, провел исследование жанра прозы, структуры рассказов, изучение пластов прозы в прозе. И такого рода исследования обогатят нашу астрономию. В данной статье рассматривается образ женщины в рассказах Чолпона.

Abstract

Jadid literature, in particular, the work of Cholpon, is one of the masterpieces of our literature. The works written during this period are also important for their ideological strength, perfection of images and consistency of plots. To date, Cholpon, one of the leaders of the Jadid movement, has conducted research on the genre of prose, the structure of stories, and the study of the layers of prose in prose. And this kind of research will enrich our astronomy. This article examines the image of women in Cholpon's stories.

Kalit so'zlar: *badiiy umumlashma, obyektivlik, kutilmaganlik effekti, izchillik, ziddiyatlar ketma-ketligi, syujet maydoni.*

Ключевые слова: *художественное обобщение, предметность, эффект неожиданности, последовательность, череда противоречий, сюжетная линия.*

Key words: *artistic generalization, objectivity, surprise effect, consistency, sequence of contradictions, plot area.*

KIRISH (ВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION)

Ayol muqaddas deymiz. Ayol buyuk xilqat deymiz. Mudom ayol shaxsini ulug'lashga, uning qadr-qimmatini joyiga qo'yishga intilamiz. Ayol oilaning, jamiyatning yaratuvchisi. Farzandlar tarbiyasida ham ilmli, dunyoqarashi keng bo'lgan onalarning o'rni beqiyos. Ammo har doim ham ayol shaxsiga bugun biz qarayotgan rakurslardan qaralmagani kishi ko'nglini xira qiladi. O'tgan asrning boshlarida jamiyatda ayollarga ko'rsatilgan munosabatni ko'rib, o'qib xo'rliqi, rahmi keladi odamning. O'z erki, o'z huquqidan bexabar, o'z taqdirining poydevoriga o'zi bitta g'isht qo'shishga-da haqli bo'lmagan, mudom oyoqosti bo'lgan ayollarimiz haqida o'qir ekanmiz o'sha davrdagi ayollarning iztiroblari, ko'ngil istaklari ko'nglimizga ko'chib o'tgandek bo'ladi. Jadidchilik harakati a'zolarining ham bosh g'oyalaridan biri ayollar erki, xotin-qizlar ta'limi bo'lganligi ham bejiz emas. Ayol jamiyatning muhim bir bo'g'ini, yaratuvchisi. Ushbu harakat yetakchilaridan biri bo'lgan Abdulhamid Cho'lpon ham o'zining yozgan asarlari orqali ayollar erku-ozodligi uchun kurashishga, ularning ko'ngil istaklarini kuylashga harakat qilgan. Adib o'zining "Kecha va kunduz" romanida Zebi, "Novvoy qiz" hikoyasida novvoy qiz, "Qor qo'ynida lola" hikoyasida Sharofatxon, Qumribush, "Oydin kechalar" da Xadichaxon obrazlari orqali ayol ruhiyati, kechinmalari, ayol xarakterini ochib berishga harakat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРАИМЕТОД/LITERATURE REVIEW)

Cho'lpon iste'dodiga xos lirik nazokat va nafosat shoir nasriy asarlarining ham o'ziga xosligini belgilab keladi. Cho'lpon qaysi mavzuga murojaat etmasin, badiiy voqelikni poetik va obrazlar orqali mujassamlashtirishga erishdi. Shu ma'noda uning o'tgan asrning 20-yillarida yozgan "Oydin kechalarda", "Seni ko'p ko'rmasun" "Qor qo'ynida lola", "Novvoy qiz" singari hikoyalari o'zbek

ADABIYOTSHUNOSLIK

adabiyotidagi lirik nasrning dastlabki mumtoz namunalaridir. Cho'ipon bu hikoyalarida o'zbek xotin-qizlarining ayanchli taqdirini turli badiiy rejada tadqiq etar ekan, har bir jamiyatning taraqqiyot darajasi shu jamiyatning xotin-qizlarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi, degan g'oyani bu asarlar orqali anglatishga intilgan. Umuman olganda, o'zbek xotin-qizlarining mustamlakachilik sharoitidagi taqdiri tasviri Cho'ipon she'riy ijodining ham, kichik epik asarlarining ham, "Kecha va kunduz" romanining g'oyaviy yo'nalishini ham belgilab bergan.

MUHOQAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Dastlabki e'tiborimizni "Qor qo'ynida lola" hikoyasiga qaratsak:

Bu hikoyada ayol va qizlarning nozik his-tuyg'ulari, taqdir oldida itoatkorligini sabr-toqatini ko'rishimiz mumkin. Hikoya Sharofatxon ismli qizning tengqur dugonalari bilan koptok o'ynayotgani bilan boshlanadi. Bir nechta qizlar koptok o'ynashadi va bir payt Sharofatxonning qo'lidan koptok tushib ketadi. Ortidan yugurib yetguncha koptok hovuzga tushadi. Toji qassobning kichik qizi Turg'unbush tomidagi tut o'tinidan bir butoqni olib tushgach hovuzdan koptokni olishadi. Ayni shu paytda Sharofatxonning bolalarcha "Hu, qochmay o'lg'in, tutilding-ku" [1: Cho'ipon asarlari. 1-jild. "Akademnashr" Toshkent-2016, 319-320-b],- deyishida uning bolalarcha beg'uborligi, o'yinqaroqligini ko'rishimiz mumkin. Hikoyani o'qishni boshlagan o'quvchi dastlab ohanglarga e'tibor qaratmaydi. Shuning uchun ham jabrdiyda – Sharofatxonni o'ksik siniq ovozdagi tasavvur qiladi. Ammo otasining nomi chiqqan savdogarligi, shu jihatdan ham hikoyamiz qahramoni erkalik, o'yinqaroqlikda yakka ekanligi uning ovozida qat'iyat, hukmfarmolik (-Baribir qancha siqib quritmoqchi bo'lsak-da xo'l to'p chiqmaydir, boshqa kimning to'pi bor?) siltalash, dimog'dorlik, (-Voy, o'la qolay, hech qaysilaringda yo'qmi?) dugonalari uning oldida xijolat tortishi, o'zlarini aybdordek his etishi (-Meniki bor edi-yu, tunov kuni Gulnor o'lgur yo'qotib qo'yibdir) dan uning dugonalar davrasida bechora qiz emas, qat'iyatli qiz ekanligi anglashiladi. Hikoyada gapdan-gapga syujet tadriji o'sib boradi. Qizlar koptokni quritishayotgan paytda Turg'unbushning singlisi Fazilatxon opasining dugonasi Sharofatxonga sovchi kelganini shipshiydi. Bu bir zumda qizlarga ayon bo'ladi. Cho'ipon aslida hikoyaning birinchi qismini qizlar koptokni suvga tushirib yuborgan paytda ham yakunlasa bo'lar edi. Lekin u bunday qilmadi Sovchi kelishi xabari orqali hikoyaning keyingi voqealariga ishora qiladi...

Sharofatxonning oilasiga keladigan bo'lsak, otasi Samandar aka ilgari ot chiqqan bir savdogar edi. Bir necha yil savdosi yurishib o'tgan bahorda kasodga uchragan. Bor-budini qarz to'lash uchun sotgach, juda so'fi bo'lib eshonnikiga qatnaydign bo'lgan. Kunini eshonnikida o'tkazadi. Onasi Qumribibi oddiy, sodda, eriga itoatli bir o'zbek ayoli. Sharofatxon esa bu oilaning yakka-yolg'iz farzandi. Hamma muammo eshonga nazr berish masalasidan boshlanadi. Kimdir qo'y, kimdir sarpo, kimdir oziq-ovqat olib keladi. Samandar akaning esa berishga hech narsasi yo'q. Ko'ngli xijil bo'lib uyiga kelganida qiziga eshondan sovchi kelganidan xabar topadi. Ayolidan bu xabarni eshitgach :

- To'g'rimi, eshonnikidanmi, to'g'rimi? Eshon nega o'zimga mazmun qilmadilar ekan? [2: Cho'ipon asarlari. 1-jild. "Akademnashr" Toshkent-2016, 319-320-b] – deb ham hayratlanib, ham quvonib ketadi. Xotinining: - Endi katta odam, men sovchilarga hali qizim yosh, endi o'n yettiga chiqdi, dedim. Shunday deb javob bera qolaymi? – degan gapiga "Bitta qizimiz bo'lsa, hazrat eshonnimizg'a tutdik, sadag'asi ketsun!", - deb javob beradi va shu bilan o'zining boshqa muridlar bera olmagan narsa berishdek niyatiga yetgandek edi. Qumribush bu kutilmagan javobdan oqarib, ko'karib, devorga suyanib qoladi. Samandar aka nazr berish chorasini topganidan, eshonga qiz berib qaynota bo'lishidan, obro'si yanada ortishidan sevinib shunday javob bergandi ehtimol. Ammo xotini nima qilsin? Sharofatxon uning ham bolasi. Uning ham orzu-havasi bor. Xali endigina o'n yettiga kirgan qizini ikki xotinlik, soqoli oqargan eshongan beraman deb o'ylabmidir?! Na eriga so'z qota oladi, na qiziga yon bosa oladi. Erning qarori qat'iy. Shikoyatga o'rin yo'q. Shuning uchun ham bir so'z aytishga-da botin olmaydi. Bir so'z aytishganda haqqi yo'q. Sharofatxon-chi? Undan ko'ngil so'rashdimi? O'zi uning gapirishga haqqi bormidi? Zamon nozik edi. Qiz tarbiyasi edi. Otaga, onaga tik boqib so'z aytmadi. Chinakam o'zbek qizi edi. Ehtimol, yostig'ini ho'l qilib tuni bilan yig'lagandir. Ehtimol orzular poymol bo'lgandir...Ehtimol ranglari so'lib, umr bahorida ko'zlariga, badaniga izg'irin nayzalari sanchilgandir, bu bizga noma'lum. Bilganimiz tez fursatda to'y bo'lib o'tdi. Eshon buva kuyov bo'ldi. Sharofatxon kelin bo'ldi. Qiy-chuv, nog'orayu-tog'ora, kuy-qo'shiq avjida bo'ldi. To'yxonada gulxan yoqildi. Madordan qolgan kayvoniy kuyov kelinni ko'tarib oldi"

"- Ko'taring-a, kuyov pochcha, ko'taring-a!

- O'zingizni tetik tuting, taqsir!

- Ha, taqsir, ko'taring!

- Barakalla, taqsir, barakalla!

- *Bo'sh kelmadilar taqsim!*" [3:Cho'lpon asarlari. 1-jild. "Akademnashr" Toshkent-2016. 324-325-b]

Yana qiy-chuv, qarsaklar bo'ldi. Yig'lagan ham, kulgan ham o'z-o'zi bilan bo'ldi. Chidagani uchun, sukut saqlagani uchun, ota so'ziga, taqdiriga va yozug'iga ko'ngani uchun kim olqishladi Sharofatxonni? Kim tinglay oldi sukutini? Kim ayta oladi uni paranji ostida kulyapti deb. Kim ko'rdi uning ko'zlarini? Hech kim! O'zi ahamiyati bormidi uni eshitishning? Siz erta bahorda bodomning gullashini intizorlik bilan kutsangiz-u, bebosh shamol gul yaproqlarini ayamay uchirib ketsa, yerlarga to'kib, loyga qorishtirsa rahmingiz kelmaydimi? Eshonning baxtidan quvonganlar qancha ko'p bo'lsa Sharofatxonning ayanchli taqdiriga achinganlar ham ko'p bo'ldi. Buni eshonning uyidan chiqqan ikki yigitlarning suhbatidan anglasak ham bo'ladi:

"- Ho'x-ho, ko'cha juda qorong'i-ku!

- *Shuni aytgil-a, osmonda dorig'a ham bitta yulduz topilmaydur!*

- *Yuraber. Bu kecha xuddi eshonbobongning ko'nglidagidek bo'libdir.*

- *To'g'ri-da, men qizga achinaman, boyaqish kelib-kelib kimniki bo'ldi-ya!...*

- *Nimasini aytasan, otasining uyi kuysin, odam emas ekan!*

- *Soqolinini oppoq tutadek qilib, nevarasidek bir qizni aravadan olishini qara, kishi chidamas ekan. Shuni bir narsaga o'xshatgum keldi-yu, o'xshata olmadim-da! shu payt urchakda poylab yotgan Mamat qorovul gapga qo'shiladi:*

- *Nimasini aytasiz, yigitlar, dunyo o'zi shunday teskari dunyo ekan... Lolaning ustiga qor yo'g'di...*" [4:Cho'lpon asarlari. 1-jild. "Akademnashr" Toshkent-2016. 326-b]

Cho'lpon ushbu hikoyada badiiy umumlashtirishdan mohirona foydalanadi. Sharofatxonning taqdiriga hammaning: ota-ona, qo'ni-qo'shni, eshonning ham aybdor ekanligini yanada aniqlashtirib beradi. To'y daragini eshitib qizga achingan mahalladoshlarining baralla yor-yor aytgan ayyollarni-da qizning ayanchli qismatiga dahldor etadi.

"Seni ko'p ko'rmasun" hikoyasida ham biz o'zbek ayolining iztiroblari haqida so'z boradi. Hikoya qahramoni Xadichaxon ikki o'g'ilning onasi. Eri Roziqjon qishloqlik dehqon, to'rt-besh tanob yerda ishlab ro'zg'orini tebratadi. Ro'zg'ori onasi, xotini, ikki o'g'li va o'zidan iborat. Hammasi binoyidek ketyotgandi. O'tgan bahorda Roziqjon xuftongacha daladan qaytmadi. Xotini sodda emasmi, "bugun o'roqni bo'lsa, narigi jo'gari tomonga suv bog'lamoqchi edi", - deb o'ylaydi. Zamon esa notinch. Tun yarmida eshi qoqiladi. Eshikni ochgani chiqqan kampir "Voy bolam" qaytib kiradi. Bolasini yo'lda beklar otib ketganini aytishadi. Ayol otadan keyin eriga suyanadi. Suangan tog'i qulagandan keyin holatini tasavvur qilavering. Bechora ayolning ko'nglidan o'tgani o'zi va Xudoga ayon. Xadichaxon erini sog'inib dalaga chiqadi. Odamlarni, qishloqdoshlarini ko'rib ovunmoqchi bo'ladi. Egatlardan, odamlar orasidan erini izlaydi. Qayta dog'lanadi. Qayta kuyadi.

Bir yillar o'tgach Xadichaxon yana bir tog'ini yo'qotadi. Qaynonasi qatiq sotib puliga go'sht olib kelishini tayinlagan o'g'li Sobirjondan ham ayrilib qoladi. "Shaharda otishma bo'lgan ekan, o'q tekkandur... yo armanlar otib ketgandur...", - deydi Sobirjonni daragini izlab borgan Xolmat. Xadichaxon yigirma uch yoshida ikki marta dog'landi. Ona uchun farzand dog'idan ortig'i bo'lmaydi. Bilmagan kishilar uni "qari juvon" deb o'ylaydi. U boshiga tushgan ko'rguliklardan es-hushini yo'qotadi. Qo'shni bolalar "Xadi jinni" deb ot qo'yadi. Uni yaqindan bilganlar esa achina boshlaydi. Xadichaxon esa yolg'iz qolgan o'g'li bilan ovunadi. Uning kelajagi kamolidan umidvor bo'ladi. Yuqoridagi har ikki hikoyada qahramonlarimizning keying taqdiri noayon qoladi. Xuddi "Kecha va kunduz" romanidagi Zebining qamoqdagi va undan keyingi taqdiri mavhumligicha qolgani kabi. Bu kabi yakunlarni Cho'lpon hikoyalari ko'plab uchratish mumkin. Adib yuqoridagi ikki hikoya orqali zamon zayliga, o'z taqdiriga ko'ngan, chorasiz, kechishni-da, ortga qaytarishnida imkoni bo'lmagan lahzalar qiynog'ida kuymalanayotgan ayollarni bosh qahramon darajasiga ko'taradi. Ammo biz bu voqealarda ayol qizlarni ayblay olmaymiz. Ehtimol, hamma ayb zamondadir, yoki zamon zayliga ko'nib millat va hayot davomchisi bo'ladigan ayol-qizlarni o'qish va ta'limdan yiroqlashtirgan ota-onadadir.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligining takomilda Cho'lponning munosib hissasi bor. Xususan, "Oydin kechalarda" novelistik hikoyaning adabiyotimizdagi ilk va mumtoz namunasi sanalishi mumkin. O'zi tasvirlayotgan milliy turmush va milliy psixologiyani juda yaxshi bilgan adib hikoyani qurishda jahon adabiyotidagi eng ilg'or tajribaga tayanadi. Jumladan, adib "obyektiv" tasvir imkoniyatlaridan maksimal foydalanadi, badiiy voqelikka turli nuqtalardan qarash intrsospeksiya "kutilmaganlik effekti" kabi vositalardan samarali foydalanadi. Adabiyotimiz uchun yangi bo'lmish mazkur usul va vositalarning milliy ruhga yo'g'rilgan holda olib kirilgani o'quvchi ommani bu xildagi asarlarni qabul qilishga tayyorlashni osonlashtirishi jihatidan muhim edi. [5: D.Quronov:Cho'lpon nasri poetikasi. Toshkent:"Sharq" nashriyoti-2004.282-b]

ADABIYOTSHUNOSLIK

Hikoya shunday tasvir bilan boshlanadi:

“Zaynab kampir bir narsadan cho‘chib uyg‘ondi. Oppoq oydin, oy kampir yotgan so‘richaning qoq o‘rtasidan unda-munda bitta-yarimta uchragan oq bulutlarni yorib, shoshib o‘tib borar edi.

Kampir u yog‘-bu yog‘iga yaxshilab qarab, oydinga hech bir qora-mora uchratmagandan keyin yana bolishga boshini qo‘ydi...” [6:Cho‘lpon asarlari. 1-jild. “Akademnashr” Toshkent-2016. 315-318-b]

Bunday muqaddima so‘zlardan keyin kitobxon Zaynab kampirni hikoyaning bosh qahramoni, deb o‘ylashi va uning xatti-harakatlarini diqqat bilan kuzatishi tabiiy. Yozuvchi ham kitobxonda uyg‘ongan ana shu taassurotni xuddi sezgandek, kampirning xayollarini tortgan «pilta savat, ko‘rpa qavuq ipdan tortib, bu yil pilladan chiqadigan ipakkacha» – hammasini erinmay tasvirlaydi. So‘ng kampirning arang uyquga ketgani va ko‘p o‘tmay, uyqu aralash yig‘i tovushini eshitganini aytadi.

Xuddi shu yerdan boshlab hikoyaning syujetlar tadriji o‘sib boradi:

“Bu kim? Kechalari uxlamasdan yig‘lab chiqquchi kim? Hamma tinch va rohat uyquga tolgan bir zamonda qalbini yaralab yig‘laguchi qanday baxtsizdir?...”

Kunduzi bu kabi tovushlar eshitilmasligi, yoinki kishi bu kabi tovushlarga e‘tibor qilmasligi tabiiy. Ammo tun sukunati tovushlar jarangini nafaqat quloqqa balki yurakka ham yetkaza oladi.

Zaynab xola yig‘layotgan ayolni Xadicha otinning kelini desa, bugun uning dugonalari kelib, «ikki xuftongacha» o‘yin-kulgu qilishdi. Balki qo‘shning kelinidir.

“Mana, kampirning o‘z kelini, uy-joyi, kiyim-kechagi – hamma narsasi tayyor. Novdadek kuyov yonida.”

Kampir betoqat bo‘ldi. Ko‘nglida kechgan xayollar bilan yig‘i kelgan tomonga asta borib, ne ko‘zlar bilan ko‘rsinki, yig‘layotgan ayol o‘zining kelini edi.

Cho‘lpon shu lahzaga qadar voqeani tabiat manzaralarini tasvirlash va kampirning xayollarini jonlantirish orqali ochayotgan edi. Endi qaynona bilan kelin yuzma-yuz kelganlarida, hikoyaga o‘z-o‘zidan savol-javob usuli kirib keladi: “– ... Aylanay, bolam, Qodirjon qani?”

-Qodirjonni so‘ramang, onajon. Mana, kelin bo‘lib kelganimga bir yarim oydan oshgan bo‘lsa, shu bir yarim oyning ichida ikki kechagina birga bo‘ldik... Boshqa kunlarda har kecha kuta-kuta tong o‘tirib yuboraman. Shuncha kun chidab kelib-kelib, mana bu kun o‘z qadrimga o‘zim yig‘lab yubordim. Qanday qilay? Men odam emasmi?”

Shu o‘rinda bir savol tug‘iladi. Nahotki ona o‘z o‘g‘lining bir yarim oydan buyon uyda tunamayotganini semagan bo‘lsa? Axir o‘zbek onalari farzandiga nisbatan befarq bo‘lolmaydi. Bir joyga ketsa qaytguncha yuragini hovuchlab turadi. Ammo hikoya Zaynab kampirning aynan shu beparvoligi sababidan yuzaga kelgan muammo ustiga quriladi. Yozuvchi aynan shu beparvolikni muammo uchun vosita qilib olgandir ehtimol.

Vaziyatni tushungan kampir nima deyishini ham bilmaydi.

“- Otasi ham shundoq edi, qizim”

Kampirning qarigan, qurigan ko‘zlariga yiroq-yiroq yerlardan ikki tomchi keladi. Butun tanini, butun a‘zolarini bosib, ezib, sidirib kelgan shu ikki tomchi yoshini yengi bilan artgandan keyin shunday deydi kampir. Bu o‘rinda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” maqolini qo‘llash o‘rinli bo‘lar. Sababi bola otasidan o‘rgangani qiladi. Uning kech qaytishi yoki umuman uyga qaytmasligi bu xonadonda yangilik emasdek go‘yo.

Xo‘sh, Qodirjonning otasi nega uyga kech qaytgan? Qodirjonning o‘zi-chi? Ular qanday tashvishlar bilan band? Turmushning qaysi yechilmas tugunlari tufayli ular oilalari bag‘rida yashamaydilar?... Bunday savollarga shu payt mast-alast holda uyga kirib kelib, obrezga yiqilgan Qodirjonning holati va “Gde, gde maya Anna, gde maya Annushka?” degan telba-teskari ashulasi javob beradi.

«Qizil shohi ko‘ylak, qopqora sochlari yerda sudralgan» iffatning, nafosatning, mehriyoning qadrini oyoqosti qilib, otasining iflos odatini davom ettirgan Qodirjon hikoya xotimasida razil va pastkash bir inson sifatida gavdalansa, o‘n gulidan bir guli ham ochilmagan kelin go‘zallik va ezgulikning xorlangan ma‘budasi o‘laroq ko‘rinadi. Yo‘q, u razillik va pastkashlik oldida mag‘rur qoya singari qad ko‘tarmaydi. Balki razillikdan ozor chekayotgan, razillikka qarshi kurashga tayyor bo‘lmagan, shuning uchun ham mehr va madadga, ko‘makka muhtoj ayol sifatida e‘tiborimizni tortadi. Cho‘lponning bu hikoyasida biz ikki holatni ko‘ramiz. Cho‘lpon xotin- qizlarga munosabatning kirib kelishi yaxshi bo‘lmagani, ular haq-huquqining kamsitilgani uchun jamiyat e‘tiborini ayollar taqdiriga qaratmoqchi bo‘lgan. Ikkinchidan mustamlakachilik davrining boshlanishi bilan bizga ichkilikbozlik, axloqsizlik singari illatlar natijasida xotin-qizlarni kamsitish yanada avjiga chiqqan.

Cho‘lpon «Oydin kechalarda» hikoyasida ana shu illatlarni bartaraf etish, o‘zbek xotin-qizlariga xos vafo, iffat, go‘zallik va ruhiy boylikning qadriga yetish hamda ularga bo‘lgan munosabatni keskin

o'zgartirish g'oyasini ilgari suradi. Hikoya hajm nuqtayi nazaridan kichik bo'lishiga qaramay, yozuvchi unda Zaynab kampirning ham, kelinning ham ruhiy holatini katta mahorat bilan ochgan. Badiiy tafsillarning ko'pligi va aniqligi hikoyada hayot haqiqatining yorqin va haqqoniy tasvir etilishiga katta imkoniyat yaratgan. Umuman, muallif bu hikoyasi bilan kelajakda katta epik asar yozish darajasiga yaqinlashib borayotganini namoyish qilgan.

NATIJARLAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS)

Cho'lpon hikoyalari so'ngida o'quvchini so'roqlar qurshoviga otadi. Savollarga ko'madi. Har bir kitobxonning o'z fikri, o'z dunyoqarashi bor. Xulosalar ham shuga yarasha. Derazadan atrofqa qaragan mingta odam ming xil narsani ko'radi. Ming xil narsaga e'tibor qaratadi. Adabiyot ham shunday. Har kimning o'z ko'zi, o'z so'zi bor. "Ozod Sharofiddinov asarning yaxlit butunligi, muallifning "kompozitsion tafakkuri" ni e'tiborga olgan holda xulosa chiqaradi: Darhaqiqat, Cho'lpon nigohi tushgan hayot parchasida "milliy turmush" ning botiniy poeziyasiga emas, ma'nan majruh etuvchi biqlikka e'tibor beradi." [7:D.Quronov:Cho'lpon nasri poetikasi. Toshkent:"Sharq" nashriyoti-2004.282-b]

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION)

Xulosa qilib aytganda, buyuk adib Abdulhamid Cho'lpon ham nazm-u nasrida ayollar ta'limi masalasini ilgari surish orqali ayollarning haq huquqini tanishga, o'zining nimalarga qodir ekanligini anglatishga undadi. Hikoyalarda uquvsiz, irodasiz, zamon zayli, taqdirga osongina ko'nib ketadigan, soddaligi tufayli balolar qozonida qaynagan, qiyinchiliklarni boshidan kechirgan ayol qizlarni ko'zlarini ochishga, dunyoga yanada teranroq nazar tashlashga chorlamoqchi bo'ldi. Shuni ham aytib o'tish joizki, Cho'lpon o'zining nasriy asarlarida ezilgan, turmush qiyinchiliklari qozonida qaynagan, nomusi, orzulari toptalgan, jamiyatda, oilada bir so'z aytishga-da haqqi bo'lmagan, o'z taqdiri o'z galar qo'lida o'yinchoq bo'lgan xotin-qizlar haqida hikoya qiladi. Bu hikoyalarda voqelik bor. Hikoyani mutolaa qilgan har qanday kitobxonda o'tgan asr ayollarining kechmishi, turmush manzaralari nomoyon bo'ladi. Hayot oq va qora ranglardan iborat. Agar qora rang bo'lmasa biz oq rangni anglamaymiz, tanimaymiz. Buyuk adib o'z hikoyalarda ana shu qoraliklarni tasvirlaydi. O'zining ilgari surgan qarashlari, fikrlari orqali xotin qizlarni ilmi bo'lishga, o'z taqdirini o'zlarini tanlashga, o'z orzu maqsadlari uchun kurashishga, o'zligini tanishga undaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G'afur G'ulom , 2020
2. D.Quronov. Cho'lpon nasri poetikasi. – T : Sharq. ,2004 (72-350-354-b)
3. Naim Karimov. Cho'lpon (ma'rifiy roman). – T: Sharq, 2003
4. Nasiba Norova. "Badiiy obrazlar paradigmaticasi
5. Cho'lpon asarlar. – T: Akademnashr.2-jild, 2016
6. X. Safarov . Hikoyada davr ruhi. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. 7-son

REFERENCES:

7. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G'afur G'ulom , 2020
8. D.Quronov. Cho'lpon nasri poetikasi. – T : Sharq. ,2004 (72-350-354-b)
9. Naim Karimov. Cho'lpon (ma'rifiy roman). – T: Sharq, 2003
10. Nasiba Norova. "Badiiy obrazlar paradigmaticasi
11. Cho'lpon asarlar. – T: Akademnashr.2-jild, 2016
12. X. Safarov . Hikoyada davr ruhi. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. 7-son